

УДК 65.018

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ В УПРАВЛІННІ МАШИНОБУДІВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ СТРАТЕГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ

В.І. Дубницький, д.е.н., професор, академік Академії економічних наук України

Український державний хіміко-технологічний університет, Дніпропетровськ, Україна

Сучасні тенденції глобалізації світового бізнес простору характеризуються стрімким зростанням та розширенням векторів конкурентної боротьби, рівня фінансової нестабільності та невизначеності, що суттєво впливає на формування стратегій економічного розвитку національних економік країн, зокрема України.

Стрімка динаміка розвитку науки та технологій, що призводить до трансформації рівня технологічного укладу економіки вимагає оперативної, адекватної та адаптивної реакції підприємств на зміни, які відбуваються у бізнес середовищі. Таку реакцію, можна визначити як важливу технологію менеджменту – проведення реструктуризації, реалізація якої дає змогу не лише якісно підвищити ступінь ефективності підприємства, а й водночас забезпечити оптимальну реалізацію потенціалу економічного розвитку господарського суб'єкта як стратегічної надійної основи успішної його діяльності в довгостроковій перспективі.

Таким чином, процеси реструктуризації підприємств слід ідентифікувати, як принципово важливу і невід'ємну сучасну технологію менеджменту для забезпечення ефективної господарської діяльності, стійкого зростання прибутковості, вартості та економічного розвитку підприємств у довгостроковій перспективі за умов динамічних інтеграційних перетворень в національній економіці. Для забезпечення інноваційної позиції стратегій багатьох розвинутих країн (в т.ч. країн з перехідною економікою), процес реструктуризації інтерпретується як інструмент реалізації інноваційної функції підприємництва, яка передбачає реалізацію нових способів поєднання обмежених ресурсів для забезпечення вищого рівня ефективності їх використання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Сутність процесів реструктуризації суб'єктів господарювання та їх вплив на адаптацію підприємств до умов зовнішнього середовища висвітлені в працях багатьох вітчизняних та іноземних вчених-економістів, зокрема: М.Д. Аїстової [7], А.С. Афоніна [2], І.В. Височина [2], В.М. Гриньової [1], К.М. Леміша [11], М.В. Новікової [1], О.О. Терещенка [2].

Дубницький В.І. Реструктуризація в управлінні машинобудівними підприємствами як інструмент забезпечення їх стратегічної стійкості.

Стаття присвячена економічній сутності категорії «реструктуризація підприємства», зовнішнім та внутрішнім факторам її практичної реалізації на машинобудівних підприємствах, а також її значення для реалізації стратегічних цілей підприємства.

Ключові слова: реструктуризація, реструктуризаційні перетворення, цілі, стратегічна стійкість підприємства

Дубницький В.И. Реструктуризація в управлінні машиностроительными предприятиями как инструмент обеспечения их стратегической устойчивости.

Статья посвящена экономической сущности категории «реструктуризация предприятия», внешним и внутренним факторам ее практической реализации на машиностроительных предприятиях, а также ее значение для реализации стратегических целей предприятия.

Ключевые слова: реструктуризация, реструктуризационные преобразования, цели, стратегическая устойчивость предприятия

Dubnitsky V.I. Restructuring in the management of engineering enterprises as a tool for their strategic stability.

Article is devoted to the economic nature of the category of "restructuring of the company", the external and internal factors of its implementation on the machine-building enterprises, as well as its importance for the implementation of the strategic goals of the company.

Keywords: restructuring, restructuring actions, goals, strategic stability of the enterprise

Однак розвиток посилення інтеграційних впливів вимагають нових наукових розробок із напрямів розуміння реструктуризації як засобу інтеграції та адаптації підприємств до змін ринкового середовища та забезпечення їх стратегічної стійкості в довгостроковому періоді.

Метою статті є дослідження економічної сутності поняття «реструктуризація підприємства» як інструменту системи управління для досягнення довгострокових цілей та його практичної реалізації на вітчизняних машинобудівних підприємствах за умов інтеграційних перетворень в економіці.

Виклад основного матеріалу

Процес реструктуризації підприємств орієнтований на забезпечення трансформації (переходу) підприємства до нової, більш ефективної системи діяльності з метою досягнення його довгострокового розвитку. Реструктуризацію розглядають, як комплексну систему кардинальних перетворень бізнесу, необхідних для його переходу на якісно новий рівень розвитку [1, 2].

Виникнення та введення в обіг поняття «реструктуризація підприємства», як економічної категорії пов'язують з періодом початком 30-х років ХХ ст., періодом у який у високорозвинених країнах світу (Англії, Німеччині, Франції, США) почали реалізовуватися заходи, орієнтовані на реформування підприємств для підвищення ефективності їх функціонування в ринковому середовищі.

З початком 80-х років ХХ ст. інструменти реструктуризації набули широкого практичного застосування у багатьох країнах Західної Європи. У процесі переорієнтації економік країн Центральної та Східної Європи на ринкові механізми категорія «реструктуризації підприємства» зайняла чільне місце у наукових дослідженнях та практичних розробках, пов'язаних із реалізацією даних процесів [3].

У вітчизняній практиці управління категорія «реструктуризація підприємства» отримала своє застосування на початку 90-х років ХХ ст., що було обумовлено початком перехідного періоду трансформації вітчизняної економіки, становленням ринкових засад та реалізацією ринкових механізмів бізнесу в Україні.

Головною метою реструктуризації на даному етапі було подолання кризового стану суб'єктів господарювання та забезпечення їх виживання в умовах стрімкого зростання рівня конкуренції з боку як внутрішніх, так і зовнішніх підприємств-конкурентів [4].

Зазначимо, що потреба у використанні технологій реструктуризації не вичерпується лише рамками періоду перехідного розвитку економіки країни, дана потреба є актуальною, і навіть більше того, нагальною, для суб'єктів національного чи міжнародного бізнесу, які функціонують у середовищі високорозвинених економік у глобалізованому бізнес просторі.

Таким чином, реструктуризація є одним із ключових напрямів діяльності будь-якого суб'єкта господарювання, цільовим орієнтиром якого є забезпечення ведення успішного бізнесу; реструктуризація передбачає системний характер діяльності підприємства. Адже процес реструктуризації базується на ефективній реалізації багатоаспектного взаємопов'язаного комплексу процесів, методів, заходів широкого діапазону дії від діагностики до реорганізації організаційної структури, бізнес процесів шляхом використання сучасних інструментів менеджменту.

Сутність реструктуризації визначається і в законодавчих та нормативних документах. Так, згідно закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» реструктуризація підприємства – «це здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів» [5].

Відповідно до положень Методичних вказівок щодо проведення реструктуризації державних підприємств реструктуризація підприємства – «це здійснення адміністративно-економічних, правових, інформаційно-технічних заходів, що спрямовані на зміну структури підприємства, його управління, форм власності, організаційно-правових форм, здатних привести підприємство до фінансового оздоровлення, зростання обсягів випуску конкурентоздатної продукції, підвищення ефективності виробництва» [6].

У наукових працях іноземних вчених Аістової М.Д., Бистрицького В.С., Дункана Дж. У. [7, 8, 9] поняття «реструктуризація підприємства» трактується як спеціальний вид фінансової діяльності підприємства, спрямований на поліпшення його ринкової позиції, удосконалення управління з метою фінансового оздоровлення підприємства.

Вітчизняні науковці О. Терещенко та Н. Волошанюк реструктуризацію підприємства розглядають як «комплекс фінансово-економічних, організаційних і правових заходів, спрямованих на оновлення структури підприємства й управління, фінансів і виробництва, організаційно-правової форми діяльності, що дають змогу вдосконалити фінансово-економічні відносини підприємства для забезпечення ефективного використання його потенціалу та збільшення його ринкової вартості» [10].

Дещо інша думка щодо змістовного наповнення категорії «реструктуризація підприємства»

у К. Леміш, що визначає реструктуризацію підприємства як «комплексне перетворення його діяльності, що полягає в зміні структури виробництва, активів, пасивів і системи управління з метою підвищення ефективності виробництва і конкурентоспроможності продукції підприємства на ринках збуту та адаптації до умов зовнішнього середовища» [11].

Таким чином, реструктуризація передбачає: удосконалення системи управління, фінансово-економічної політики підприємства, його операційної діяльності, системи маркетингу і збуту, управління персоналом.

Отже, у сучасній економічній науці та практиці управління підприємствами сутність категорії «реструктуризація підприємства» інтерпретують з наступних, узагальнених нами, ключових підходів:

1) як інструмент здійснення реорганізації, перебудови та впровадження різного виду змін організаційно-економічної структури, господарської діяльності підприємства для забезпечення підвищення ефективності виробництва, діяльності та конкурентоспроможності суб'єкта господарювання;

2) як процес забезпечення успішної адаптації підприємства відповідно до зміни умов зовнішнього середовища та стратегії розвитку господарського суб'єкта;

3) як спосіб (засіб) забезпечення оптимального функціонування підприємства та ефективного використання його виробничих факторів в мінливих умовах зовнішнього середовища;

4) як процес фінансового оздоровлення (санация) та оздоровлення усіх життєвих циклів підприємства;

5) як технологія реалізації різного типу змін форм, методів, інструментів управління підприємством.

Таким чином, наявну різноманітність поглядів вчених-економістів щодо трактування сутності поняття «реструктуризація підприємства» можна звести щонайменше до вище зазначених п'яти основних позицій змістовного наповнення даного поняття, ключовими характеристиками якого є: реорганізація, адаптація, оптимальне (ефективне) функціонування підприємства, оздоровлення (в т. ч. фінансове) господарського суб'єкта, принципові зміни організаційно-економічних засад управління підприємством.

Досліджуючи економічну сутність поняття «реструктуризація підприємства» слід акцентувати увагу на тому, що у наукових працях вчених-економістів досить широко використовуються такі категорії, як «реорганізація», «реінжиніринг», «трансформація», «реформування», «модернізація», «реконструкція підприємства», які власне також характеризують можливі види реалізації перетворень на підприємстві.

Категорії «реконструкція», «модернізація», «технічне переозброєння» є досить наближеним за своїм змістом, оскільки характеризують процес перетворень у техніко-технологічній сфері господ-

дарського суб'єкта. На наш погляд, цілком очевидним є те, що ці категорії є складовими процесу реструктуризації підприємства.

Тому, забезпечення ефективного управління процесами реструктуризації підприємств є надзвичайно важливим та нагальним завданням, яке потребує свого обґрунтованого вирішення для кожної галузі вітчизняної економіки.

Однією із провідних галузей народного господарства є машинобудування, яке формує основу інноваційно-технічної конкурентоспроможності всіх видів економічної діяльності країни. Від рівня розвитку машинобудівного комплексу залежить науково-технічний імідж країни на світовому ринку, її промисловий потенціал і здатність до інтеграційних економічних процесів як на мікро-, так і на макрорівні. У даному зв'язку, доцільно дослідити передумови та особливості процесів реструктуризації на машинобудівних підприємствах.

Низький рівень розвитку машинобудівної галузі України є основною причиною відставання всієї вітчизняної промисловості за технічним рівнем розвитку від промисловості розвинутих країн.

До початку світової економічної кризи машинобудівна галузь розвивалась швидкими темпами у порівнянні з іншими галузями промисловості [12]. Проте під впливом кризи відбулося найбільш значне зменшення обсягів виробництва машинобудівної продукції, чим в інших сферах виробництва. Згідно з даними статистики, в останні роки погіршилося фінансове становище машинобудівної галузі [12]. Про це також свідчить щорічне зростання частки збиткових підприємств у порівнянні із 2007 роком. На кінець 2013 року частка збиткових підприємств у галузі становить 33,7%. Частка прибуткових підприємств зменшилась з 69,2% у 2007 році до 66,3% у 2013 році [12].

Найбільший спад по обсягах реалізації продукції машинобудування був у 2009 році (табл. 1).

Проте із 2010 року обсяги реалізації машинобудівної продукції починають зростати, і найбільша сума реалізованої продукції – 143,53 млрд. грн. – одержана в 2012 році. Пропорційні зміни в обсягах реалізації продукції відбулись і в підгалузях машинобудування.

Галузь машинобудування має також і невисокий рівень рентабельності виробництва продукції, який суттєво підвищився в 2011 році і становив 8,5%. В 2012 році спостерігається спад рентабельності до 3,5%. Проте в 2013 році рентабельність машинобудування зросла до 6,6%, тоді як в цілому по промисловості в 2013 році рентабельність набула найменшого значення за аналізований нами період із 2007 по 2013 рік – 3%.

На підставі аналізу особливостей реструктуризаційних процесів машинобудівних підприємств виділимо наступні найбільш впливові зовнішні фактори:

- зтяжна криза з кінця ХХ і на початку ХХІ століття, яка зменшила попит на продукцію машинобудування;
- нездатність підприємств перебороти кризові явища, відсутність досвіду їх запобігання;
- поява на внутрішньому і зовнішньому ринках закордонних конкурентів, які спеціалізуються на випуску аналогічної продукції;
- відсутність державної підтримки вітчизняних виробників;
- ризиковість проведення розрахунків з іноземними постачальниками в іноземній валюті;
- досягнення конкурентоспроможності більшості видів продукції в основному за рахунок низької ціни внаслідок її технологічної відсталості;
- зниження купівельної спроможності вітчизняних споживачів;

— скорочення обсягів фінансування майже з усіх джерел (відсутність бюджетного фінансування, обмеження кредитування комерційними банками, встановлення жорсткіших умов для отримання кредитів, підвищення відсоткових ставок на кредити внаслідок погіршення ліквідності банківських установ), інтеграційні процеси як на макро-, так і на макрорівні.

До основних внутрішніх факторів впливу на процеси реструктуризації машинобудівних підприємств слід віднести: гнучкість структури управління та виробничой структури; наявність матеріально-технічного, фінансового та кадрового забезпечення; гарантія збуту продукції та її конкурентоспроможність.

Таблиця 1. Обсяги реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) за 2007-2013 роки

Рік	Одиниці виміру	Промисловість	Машинобудування	Виробництво машин та устаткування	Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	Виробництво транспортних засобів та устаткування
2009	млрд. грн.	806,55	85,83	34,25	24,50	27,08
	у % до підсумку	100,00	10,64	4,25	3,04	3,36
2010	млрд. грн.	1067,13	116,20	39,59	27,71	48,90
	у % до підсумку	100,00	10,89	3,71	2,60	4,58
2011	млрд. грн.	1331,89	133,47	38,47	28,77	65,92
	у % до підсумку	100,00	10,0	2,9	2,2	4,9
2012	млрд.грн.	1400,7	143,53	38,68	30,94	74,04
	у % до підсумку	100	10,2	2,7	2,2	5,3
2013	млрд.грн.	1354,1	117,3	36,1	30,0	51,2
	у % до підсумку	100	8,7	2,7	2,2	3,8

Джерело: побудовано на підставі [12]: розділ «Статистика промисловості»

Як свідчить практика реструктуризації на машинобудівних підприємствах, виділені нами фактори в переважній більшості не дозволяють підприємствам досягти поставленої мети.

Для обґрунтування процесу реструктуризації необхідно визначити найбільш оптимальний для кожного підприємства варіант його проведення із врахуванням сучасних можливостей організації та управління такими процесами, з метою їх успішного завершення.

Нестабільне економічне середовище країни здійснює суттєвий вплив на розвиток машинобудівної галузі загалом і кожного машинобудівного підприємства зокрема. В результаті такого впливу виникають проблеми у функціонуванні підприємств, вирішення яких вимагає постійного відстеження змін умов зовнішнього середовища для проведення відповідних внутрішніх перетворень. Дослідження процедур реструктуризації машинобудівних підприємств свідчить про те, що реструктуризації в першу чергу підлягали структура управління чи структура бізнес-процесів, виробничих процесів, рідше – виробнича структура. Проте зміни тільки

в структурі управління підприємством не можуть забезпечити одержання позитивних результатів від проведення реструктуризації в повному обсязі, оскільки «стара» виробнича структура, незмінні виробничі процеси не надають підприємствам належного рівня конкурентних переваг.

Ефективний розвиток і функціонування машинобудівних підприємств, успішна реалізація процесів реструктуризації можуть відбуватися лише у випадку їх фінансової стійкості. Стійкість підприємства як системи – це його здатність функціонувати протягом тривалого періоду часу. При цьому, як справедливо зазначає Лук'янова В.В. [13], необхідно враховувати «стійкість підприємства (об'єкта) і стійкість середовища». Фінансово-економічна стійкість є похідною або фрагментом взаємодії елементів системи, або організаційної стійкості підприємства, і представляє собою такий організаційний стан системи, коли в процесі взаємодії її об'єктів із зовнішнім середовищем зберігається здатність одержання економічної ефективності [14]. В свою чергу, дискретна природа стійкості економічних систем дозволяє виділити їх поточну і стратегічну

(потенційну) стійкість. Якщо поточна (оперативна) стійкість забезпечує збереження або відновлення корисного ефекту протягом короткого проміжку часу при реально існуючому організаційному і ресурсному потенціалі підприємства, то стратегічна стійкість – це потенційна можливість збереження, або відновлення корисного ефекту протягом запланованого часового інтервалу (наприклад, періоду реструктуризації) [15].

Таким чином, стратегічну стійкість підприємства визначимо, як здатність створювати, розвивати і зберігати тривалий час конкурентні переваги на сегментованому товарному ринку, підтримуючи тим самим належний рівень ліквідності, платоспроможності та рентабельності підприємства в умовах змін зовнішнього середовища. Досягнення стратегічної стійкості підприємства протягом тривалого періоду виражається у збільшенні річної вартості підприємства; в поліпшенні фінансових показників його діяльності; у відповідності науково-технологічного характеру його продукції і технології виробництва як сучасним вимогам, так і основним тенденціям світового розвитку та ін.

За умов економічної інтеграції найбільш впливовими факторами, які визначають стратегічну стійкість підприємства, на нашу думку, є: загальна економічна і політична ситуація в країні; рівень економічного розвитку підприємства та його ресурсозабезпеченість; здатність до проведення науково-технічних досліджень та швидкого запровадження інновацій; економічний потенціал підприємства.

Висновки

Спільним в процесах реструктуризації машинобудівних підприємств є те, що вони в переважній більшості мають оперативний характер, і спрямовані на епізодичне вирішення складних економічних проблем поточного характеру. Мало заходів (на переважній більшості підприємств вони відсутні) планується по стратегічній реструктуризації, що позбавляє підприємств інструментарію управління на перспективу. Така ситуація пояснюється наявністю недостатнього досвіду у керівників підприємств для проведення реструктуризації, а також складною політичною і економічною ситуацією в країні, до якої недостатньо підготовлений управлінський персонал, без належних знань. В результаті, машинобудівні підприємства не виступають ініціаторами швидких темпів впровадження науково-технічного прогресу на вітчизняному ринку, не приймають активної участі в інтеграційних процесах, не створюють передумови для розвитку соціальних програм на підприємстві, і навіть не всім підприємствам із досліджуваних вдалось побороти бар'єр збиткових підприємств.

Отже, реструктуризацію машинобудівних підприємств потрібно здійснювати на підставі теоретично і практично обґрунтованих варіантів, оскільки реструктуризація виступає реформою системного характеру на макрорівні і як комплексне поняття, яке охоплює всі аспекти господарської діяльності суб'єктів економіки, як в оперативному плані, так і в довгостроковому, із врахуванням загальноекономічних тенденцій суспільства.

Список літератури:

1. Гриньова В. М. Процес підготовки реструктуризації підприємств машинобудування: організація управління : монографія / В. М. Гриньова, М. В. Новікова. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2010. – 240 с.
2. Афонін А. С. Технологія реструктуризації підприємства / А. С. Афонін, В. П. Нестерчук. – К.: Вид-во Європ. ін-ту фінансів, інформ. систем, менеджм. і бізнесу. – 2000. – 72 с.
3. Височин І. В. Реструктуризація підприємства як економічна категорія / І. В. Височин // Наукові праці ДонТУ. Серія: економічна. – 2004. – Вип. 75. – С. 160 – 165.
4. Ансофф І. Стратегическое управление / И. Ансофф ; сокр. пер. с англ. / Науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
5. Про відновлення платоспроможності або визнання підприємства банкрутом : Закон України від 14.05.1992 № 2343-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Методичні вказівки щодо проведення реструктуризації державних підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0187-98>.
7. Аистова М. Д. Реструктуризация предприятий: вопросы управления. Стратегии, координация структурных параметров, снижение сопротивления преобразованиям : монография / М. Д. Аистова. – М.: Альпина Паблишер, 2002. – 287 с.
8. Быстрицкий В. Е. Управление промышленным предприятием и персоналом в условиях инновации : монография / В. Е. Быстрицкий, С. В. Поляков. – Ульяновск : УлГТУ, 2011. – 243 с.
9. Дункан Дж. У. Основопологающие идеи в менеджменте. Уроки основоположников менеджмента и управленческой практики / Дж. У. Дункан ; пер. с англ. В. П. Юденцова. – М.: «Дело», 1996. – 272 с.

10. Терещенко О. О. Фінансові домінанти реструктуризації підприємств / О. О. Терещенко, Н. В. Волошанюк // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 82 – 90.
11. Леміш К. М. Основи формування механізму реструктуризації промислових підприємств / К. М. Леміш // Економіка і регіон. – 2010. – № 25 (спец. вип. 2). – С. 111 – 115.
12. Статистична інформація. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Лук'янова В. В. Діагностика функціонування економічних систем з урахуванням фактору ризику / В. В. Лук'янова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 44 (1). – С. 239 – 245.
14. Мендрул О. Г. Управління вартістю підприємств : монографія / О. Г. Мендрул. – К. : КНЕУ, 2002. – 272 с.
15. Мізюк Б. М. Системне управління : монографія / Б. М. Мізюк. – Львів: Видавництво комерційної академії, 2004. – 338 с.

Надано до редакції 20.08.2013

Дубницький Володимир Іванович / Volodymyr I. Dubnytsky
dub1945@mail.ru

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Реструктуризація в управлінні машинобудівними підприємствами як інструмент забезпечення їх стратегічної стійкості [Електронний ресурс] / В.І. Дубницький // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 6 (16). – С. 28-33. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opi.ua/files/archive/2014/n6.html>